

ŞİDDETLİ ÇATIŞMALARINI ANLAMAK: ŞİDDETLİ ÇATIŞMALAR NEDEN VE NASIL MEYDANA GELİRLER? İLİŞKİSEL BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ

İdil Tunçer Kılavuz¹

Öz: Bu makale şiddetli çatışma hakkında bir çalışmadır. Amacı, şiddetli çatışmaların neden olduğunu ve onu ortaya çıkaran faktörlerin neler olduğunu anlamaya çalışmaktır. Şiddetli çatışmaların nedenlerini araştırmak için, önce, şiddetli çatışmaları açıklamaya çalışan yaklaşımlar tartışılmıştır. Primordial yaklaşım, grup rekabeti, ayrımcılık ve baskı teorileri, devlet kapasitesine vurgu yapan yaklaşımlar, kurumların rolü, ekonomik faktörler, şiddetli çatışmaların meydana gelmesini destekleyen fırsatlar ve koşullar, iç çatışmaları açıklamak için uluslararası ilişkiler teorilerinden yararlanan yaklaşımlar tartışıldıktan sonra, silahlı çatışmalarda algıların önemi, sıradan insanların neden elitleri takip ettiklerini açıklamaya çalışan psikolojik ve diğer açıklamalar analiz edilecektir. Makalenin geri kalan kısmında ise şiddetli çatışmaları anlamak için yapısal ve fail temelli açıklamaları birleştirecek ilişkisel ve etkileşimli bir yaklaşım önerisinde bulunulacaktır. Bu makalede, şiddetli çatışmaların nedenlerini anlayabilmek için yapısal faktörler ile olaylar, süreçler ve aktörler gibi mikro faktörler arasındaki etkileşimlerin incelenmesi gerektiği, sonucu etkileyenin bu

---

¹ Doçent Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, idal.kilavuz@medeniyet.edu.tr, ORCID: orcid.org/000-0002-9226-0584.
Doi: 10.5281/zenodo.13207626

Geliş Tarihi: 02 Şubat 2024
Received: 02 February 2024

Kabul Tarihi: 10 Mayıs 2024
Accepted: 10 May 2024

Bu makaleye atıf için/ To cite this article: Tunçer Kılavuz, İ. (2024). Şiddetli çatışmaları anlamak: Şiddetli çatışmalar neden ve nasıl meydana gelirler? İlişkisel bir yaklaşım önerisi. *Politik Psikoloji Dergisi*, 4(1), 6-25.

faktörlerin ayrı ayrı etkileri değil, aralarındaki etkileşim olduğu, bu nedenle açıklamalarımızda her üç değişkene de bakmamız gerektiği savunulmaktadır. Bu çalışma, ayrıca, ilişki ağlarının şiddetli çatışmalardaki önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: şiddetli çatışma, şiddetli çatışma teorileri, yapısalcı yaklaşım, faillik, ağlar, ilişkisel yaklaşım

***UNDERSTANDING VIOLENT CONFLICT: WHY AND HOW DO
VIOLENT CONFLICTS OCCUR? A PROPOSAL FOR A RELATIONAL
APPROACH***

Abstract: *This article is a study of violent conflict. Its aim is to try to understand why violent conflict occurs and what the factors that give rise to it are. To investigate the causes of violent conflicts, first, approaches that attempt to explain violent conflicts are discussed. After discussing the primordial approach, theories of group competition, discrimination and repression, approaches that emphasize state capacity, the role of institutions, economic factors, opportunities and conditions favoring violent conflicts, approaches that use international relations theories to explain internal violent conflicts; the importance of perceptions in violent conflicts and psychological and other explanations that attempt to explain why ordinary people follow elites will be analyzed. The remainder of the article will propose a relational and interactive approach that will combine structural and agency-based explanations to understand violent conflicts. This article argues that in order to understand the causes of violent conflicts, the interactions between structural factors and micro factors such as events, processes and actors should be examined, and that it is not the individual effects of these factors that influence the outcome, but the interaction between them, so we should look at all three variables in our explanations. This study also highlights the importance of networks in violent conflict.*

Keywords: *violent conflict, violent conflict theories, structuralist approach, agency, networks, relational approach*

GİRİŞ

Şiddetli çatışmalara ilişkin geniş literatür, şiddetli çatışmaların nedenleri olarak çeşitli faktörleri öne sürmektedir. Primordialist (ilkçi) yaklaşımla gerçekleştirilen çalışmalar kimlik gruplarını köklü ve çok eski kültürel farklılıklara sahip olarak tanımlar. Şiddetli çatışmaları kimlik farklılıklarına ve bu grupların karakteristik olarak birbirlerine karşı besledikleri hoşnutsuzluk duygularına bağlamaktadırlar (Van Evera, 1995; Smith, 1986; Isaacs, 1975).

Başka bir yaklaşım, siyasi dışlanma, baskı ve ekonomik eşitsizlikle ilgili şikâyetleri vurgular (Gurr, 1993, 2000; Gurr ve Harff, 1994). Başka akademisyenlerse zayıf bir devlet bağlamını nedensel bir faktör olarak vurgularlar: Eğer bir devlet zayıfsa, o ülkede şiddet içeren çatışma olasılığı yüksek olacaktır (Woodward, 1995; Rubin, 1995).

Bazı akademisyenler ise kurumların rolünü vurgularlar. Ülkede demokratik kurumların varlığı veya yokluğu; gruplar arasında güç paylaşımı; dil konusundaki yasalar; azınlık haklarının korunması; ve federalizm, vb. kurumlara odaklanırlar. Bu akademisyenler bu sayılan kurumların varlığını düşük çatışma olasılığıyla ilişkilendirmişlerdir (Horowitz, 1985; Gurr, 2000; Lijphart, 1977). Bazı şiddet teorileri ise şiddetin oluşmasında elitlerin rolünü vurgular, elitlerin iktidarı kazanmak, sürdürmek veya iktidarlarını güçlendirmek amacıyla kendi maddi ve siyasi çıkarları için şiddeti yaratma ve kışkırtmadaki rolünü vurgularlar (Gagnon, 1994-95; Brass, 1997). Ayrıca şiddetli çatışmaları açıklamak için niceliksel yönteme dayalı çok faktörlü analiz yöntemini kullanan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar, yağmalanabilir kaynaklar, dağlık arazi ve siyasi istikrarsızlık gibi faktörlere işaret etmektedirler (Collier ve Hoeffler, 2001; Fearon ve Laitin, 2003).

I. PRIMORDİAL YAKLAŞIM

Literatürde şiddetli çatışmayı açıklamayı amaçlayan teorilerden biri primordial yaklaşımdır. Şiddet içeren çatışmaları açıklamaya çalışan primordialist açıklamalar, kimliğin sabit ve değiştirilemez, doğumda edinilen ve sonrasında değişmez olduğu anlayışından yola çıkarlar. Çalışmalarında bu yaklaşımı kullanan akademisyenler kimlik gruplarını insicamlı, üniter aktörler olarak görürler. Her kimlik grubunun farklı, köklü ve çok eski kültürel özelliklere sahip olduğunu vurgularlar. Bu yaklaşıma göre, kimlik grupları karakteristik olarak diğer kimlik gruplarına karşı hoşnutsuzluk ve kızgınlık duygularına sahiptirler. Çatışmayı ve ardından şiddeti getiren şey bu kimlik farklılıkları ve hoşnutsuzluk duygularıdır. Yani etnik, kültürel ve dinsel kimliklerin gücü ve

yoğunluğu farklı grupların birbirleriyle çatışmasına neden olmaktadır. Bazı primordial açıklamalar “kadim düşmanlıkları” ve geçmişte gruplar arasındaki şiddet içeren olayların anılarını vurgularlar. Geçmişte yaşanan bu olaylar gruplar arasında nefrete yol açmakta ve günümüzde bu gruplar arasında şiddetin önlenmesini zorlaştırmaktadır. (Bu tür açıklamaların örnekleri için bkz.: Isaacs, 1975; Van Evera, 1995; Ignatieff, 1993; Kaplan, 1993; Huntington, 1996.)

Primordial yaklaşımın vardığı bir sonuç, bu yaklaşıma göre şiddete bizzat kimlik farklılıkları neden olduğu için, etnik, dini ve diğer kimlikler açısından daha homojen olan bir ülkenin şiddetli çatışma yaşama ihtimalinin daha az olacağıdır. Bir başka sonuç ise, geçmişte kimlik grupları arasında şiddet içeren bir çatışma yaşanmışsa, bu gruplar arasında günümüzde de şiddetli çatışma riskinin daha yüksek olacağıdır. (Bu hipotezlerin bir özeti için bkz.: Van Evera, 1994: 5-39.)

Primordial yaklaşıma ilişkin bir sorun, bu şiddetin neden bazen etnik kökene, bazen de dini aidiyet veya bölgesel vb. kimliklere dayanarak ortaya çıktığını açıklayamamasıdır. Bu teoriyi savunanlar tek bir kimliğin daha önemli olduğunu ve şiddeti üreten unsurun bu kimliğin gücü olduğunu varsayarlar.

Şiddetin açıklanmasında kullanılan primodial yaklaşımlar, şiddetin neden zamana ve coğrafyaya göre değiştiğine dair çok az fikir verirler (bu yaklaşımın eleştirisi için bkz: Treisman, 1997). Etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerin yoğunluğu şiddetli çatışmalara neden oluyorsa, neden bazı yerlerde şiddet varken diğerlerinde yoktur? Ve neden farklı gruplar bazen kavga ederken diğer zamanlarda barışçıl ilişkiler içinde olurlar? Primordial yaklaşım bunu açıklamakta başarılı olamamıştır.

II.GRUP REKABETİ TEORİSİ

Diğer bir yaklaşım ise gruplar arasında çatışma ve şiddete yol açan faktörler olarak modernleşme ve sanayileşmenin rolünü vurgulamaktadır. Bu yaklaşımla çalışan araştırmacılar, şiddetin ortaya çıkmasında modernleşmenin yol açtığı ekonomik ve toplumsal süreçlerin rolünü vurgulamaktadırlar (Gellner, 1983; Connor, 1973). Çatışma ve şiddete neden olan temel faktörün kimlik grupları arasındaki rekabet olduğunu vurgularlar. “Grup rekabeti teorisi” olarak adlandırılabilir bu yaklaşım, etnik ve ırksal ayrımcılığı ve gruplar arasındaki ekonomik ve siyasal rekabeti vurgulamaktadır. Bu yaklaşımı savunan bilim insanları, modernleşmenin işgücü piyasaları için ve diğer ekonomik ve siyasal rekabeti artırmadaki etkilerini vurgularlar. Şiddete neden olan şeyin farklı kimlik grupları arasındaki farklı ekonomik gelişme düzeyleri ve kariyer

fırsatları olduğunu ileri sürerler. Bu yaklaşıma göre, eğer bir grup diğer grubun iş, eğitim fırsatları ve devlette pozisyon sahibi olma gibi maddi kaynaklara erişimini engellerse, aralarındaki şiddet potansiyeli artar (Olzak ve Nagel, 1986; Bates, 1983). Siyasi ve ekonomik rekabetin bu gruplar arasında etnik çatışmaya neden olduğunu ileri sürerler. Grup rekabeti teorileri ile primordialist teoriler arasındaki fark, grup rekabeti teorilerinin kimlikleri sabit ve değişmez olarak tasavvur etmemesidir. Daha ziyade kimliklerin modernleşmenin getirdiği siyasal ve ekonomik süreçlerin bir sonucu olduğunu öne sürmektedirler.

III. AYRIMCILIK VE BASKI TEORİLERİ

Şiddetli çatışmaları açıklamaya çalışan bir diğer yaklaşımı ise “ayrımçılık ve baskı teorileri” olarak sınıflandırabiliriz. Bu teori, şiddetli çatışmaların ortaya çıkmasında maddi eşitsizlikleri ve etnik, dini ve bölgesel bölünmeler doğrultusunda ortaya çıkan ekonomik ve siyasal ayrımcılığı vurgulamaktadır. Bu teorinin en önde gelen savunucusu Robert Gurr'dur (Gurr, 2000, 1993; Gurr ve Harff, 1994). Gurr'un çalışmaları kimlik gruplarının ekonomik ve siyasi haklarına ilişkin mağduriyetlerini vurgular. Gurr, ekonomik hakları iş, toprak ve diğer kaynaklar, yoksulluk, düşük gelir, yüksek doğum oranları, yüksek bebek ölüm oranları ve kötü sağlık hizmetleri açısından değerlendirir. Siyasal haklar ise, bu grubun siyasete katılımını ve bu grubun üyelerinin siyasi makamlara erişimini kısıtlayan politikaların bulunup bulunmadığını ifade eder. Bu yaklaşıma göre, siyasi ve ekonomik farklılıklar ve ayrımcı muameleden kaynaklanan grup dezavantajları, hak taleplerine, protestolara, siyasal hareketlere ve şiddete yol açabilir. Siyasi ve ekonomik haklara sınırlı erişimden duyulan kızgınlık, ayrılıkçı taleplere ve isyanlara neden olan bir faktör olarak görülür. Bu teorinin bir sonucu, bir grubun maruz kaldığı ayrımcılık derecesi ne kadar yüksekse, ayrımcılığın kaynaklarına karşı eylem için örgütlenme ihtimalinin de o kadar yüksek olacağıdır. Bu nedenle, bu yaklaşıma göre, farklı etnik gruplar içeren toplumlarda gruplar arasındaki eşitsizlikler ne kadar büyük olursa, etnik kimlikler de o kadar belirgin olur ve açık çatışma olasılığı da o kadar artar. Gurr'a göre baskı yapılmasının kimliklere dayalı çatışmaları yoğunlaştırma olasılığı da daha yüksektir. Bir toplumsal grubun baskıcı yöntemlerle kontrolü, siyasi eylem için önemli ölçüde teşvik edicidir.

Bu teori, şiddetli çatışmaların açıklanmasında, aynı zamanda, grup üyelerinin grubun kendisine karşı hissettiği bağlılığı da vurgular. Bir kişi kendisini ayrımcılığa uğrayan bir grupla özdeşleştiriyorsa, bu ayrımcılığa karşı harekete geçme olasılığı daha yüksektir. Grup kimliğinin gücü Gurr'un teorisinde önemli bir değişkendir. Gurr, bu gücü bir gruptaki ortak özelliklerin sayısı ile ölçer.

"Bir grupta ortak özelliklerin sayısı ne kadar fazla olursa, grup kimliği de o kadar güçlü olur" der. Paylaşılan din, kültür, dil, tarih ve coğrafya, grup kimliğini güçlendirir. Ayrımcılık ve baskı teorilerinin yanı sıra grup rekabeti teorilerinde de bir toplum ne kadar heterojense, yani ne kadar fazla farklı etnik grup barındırıyorsa şiddetli çatışma olasılığının da o kadar yüksek olduğu varsayılmaktadır.

Aynen primordial yaklaşımlar gibi ne grup rekabeti teorileri ne de ayrımcılık ve baskı teorileri etnik gruplar arası şiddetin yeri ve zamanına ilişkin çok fazla fikir vermez. Bu yaklaşımlar şiddet içermeyen ve şiddet içeren çatışmalar arasında ayırım yapmamakta, ancak farklı kimliklerin taşıyıcıları arasındaki gerilimlerin, çatışma yoğunlaştıkça kolaylıkla şiddete dönüşeceğini varsaymaktadırlar.

IV. DEVLET KAPASİTESİ

Başka bir teori ise şiddetli çatışmaları bir ülkedeki devlet kapasitesinin derecesine göre açıklamaktadır. Devlet kapasitesi, bir devletin, devletlerin temel işlevlerini yerine getirebilme derecesini gösterir. Bu argümanlara göre zayıf bir devlette şiddetli çatışma olasılığı yüksektir. Max Weber, meşhur tanımında devleti, kendi yetki alanı dahilindeki topraklarda meydana gelen tüm eylemler üzerinde bağlayıcı yetki iddiasında bulunan idari ve hukuki bir düzen olarak tanımlamaktadır. Bu topraklarda güç kullanımına izin verme veya güç kullanılmasını yetkilendirme devletin tekelindedir (Weber, 1964: 156). Weber'in ve Charles Tilly'nin devlet tanımları, devletin belirli bir bölgedeki nüfus üzerinde kontrolünü sürdürmedeki rolünü vurgulamaktadır. Kendi topraklarında meşru güç kullanma tekelini, vergilerin toplanması, adaletin yönetimi ve kamu hizmetlerinin sağlanması gibi unsurlar devletin kapasitesini tanımlar (Tilly, 1975). Migdal da devletin gücünü benzer doğrultudaki kapasitelerle tanımlar. Migdal'a göre güçlü devlet, toplumda ilişkileri düzenleyebilen, kaynak elde edebilen ve bunları kararlı bir şekilde kullanabilen devlettir (Migdal, 1988: 4). Zayıf bir devletin özellikleri ise, devletin zor kullanma gücünün çöküşü ve "güçlü adamların" yükselişidir. Güçlü bir devlet, yönettiğini iddia ettiği kişilerin itaatini kazanabilmelidir (Migdal, 1997). Devletin gücünü ölçmenin bir diğer yolu da bu devletin yetkisi altında yaşayan insanların zihinlerindeki devlet "fikri" ve bunu meşru olarak algılayıp algılamadıklarıdır (Buzan 1991). Devlet ile toplum arasındaki ilişki (bu topraklarda yaşayanların devletin otoritesine tabi olmayı kabul edip etmedikleri veya devleti kendileriyle ilgili kararlar alma yetkisine sahip meşru bir yapı olarak görüp görmedikleri ve bunun halk nezdinde ne kadar kabul edilebilir

veya meşru olduğu) devlet kapasitesi tanımında vurgulanmaktadır. (Linz ve Stephan, 1996).

Şiddetli çatışmaların oluşmasında devlet kapasitesinin ve devletlerin zayıflığının rolü, Afrika devletleri üzerine olan literatürde geniş çapta çalışılmıştır. Bu literatürde, Afrika'daki ülkelerde ortaya çıkan şiddetli çatışmaların, yapay sınırlar, yarı-devletlerin varlığı, düşük insan sermayesi, az gelişmiş ekonomiler ve devletçi bir siyasal ve ekonomik kalkınma modeli uygulanması gibi devlet kapasitesine ilişkin sorunların varlığından kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Bağımsızlıktan sonra iktidarın hızlı ve plansız bir şekilde el değiştirmesi ve sanayi kapasitesi az olan, tarım ürünlerine ve hammaddelere dayalı bir ekonomi, zayıf devletlerin ortak özellikleri olarak belirtilmiştir (Holloway ve Stedman, 2002).

V. KURUMLAR

Bir grubun maruz kaldığı ayrımcılık düzeyini ölçmek zor olsa da akademisyenler genellikle demokratik kurumların varlığının ve devletin örgütlenme özgürlüğü ve ifade özgürlüğü gibi haklara riayet etmesinin daha az ayrımcılık ve baskıyla ilişkili olduğunu varsaymışlardır. Bir grubun, dili ve dini de dahil olmak üzere kimliğine karşı ayrımcılık yapan devlet politikaları, devam eden hoşnutsuzluklar yaratır (Fearon ve Laitin, 2003). Pek çok yaklaşım şiddetli çatışmanın ayrımcılık, eşitsizlikler ve meşruiyeti olmayan devletlerin bir sonucu olduğunu söylediği için, akademisyenler demokratik kurumların, etnik gruplar arasında güç paylaşımının, dile ilişkin yasaların, azınlıkların siyasi kurumlara dahil edilmesinin, ekonomik, siyasi ve kültürel ayrımcılığın sona ermesinin, azınlık haklarının korunmasının, yerel ve bölgesel özyönetimin, federalizm ve nispi temsilin şiddet olasılığını azaltacağını söylerler (Horowitz, 1985; Gurr, 2000; Lijphart, 1977).

VI. EKONOMİK GÖSTERGELER

Şiddetli çatışma literatüründe çatışma ve şiddetin ortaya çıkışını açıklamak için kullanılan faktörlerden biri de bir ülkedeki ekonomik koşullardır. Pek çok akademisyen ekonomik durumu şiddetli çatışma olasılığıyla ilişkilendirmiştir. Yiyecek, yakıt ve barınma eksikliği, işsizlik; yoksulluk ve kişi başına düşen GSYH'nın düşük olması şiddetli çatışma ihtimalini artıran unsurlar olarak vurgulanmıştır (Rubin, 1993; Foroughhi, 2002; Tadjbakhsh, 1993; Rubin, 1994; Jawad ve Tadjbakhsh, 1995; Roy, 1997). İç savaşlarla ilgili bazı araştırmalar, yoksulluğun bir hoşnutsuzluk kaynağı olduğunu vurgularlar ve aslında iç

savaşlar da çoğunlukla yoksul ülkelerde yaşanmaktadır, ancak pek çok yoksul ülkede de bu türden şiddetli çatışmalar görülmez.

Ekonomik gerileme, işsizlik, milli refah ve yaşam standardında düşüş gibi toplumsal gerilim ve şiddet içeren çatışmaların artmasıyla ilişkilendirilen faktörler birçok ülkede mevcuttur. Ancak pek çok yoksul ülkede şiddetin görülmemesi, ekonomik durumun tek başına şiddetli çatışmaların yaşanması için yeterli bir açıklama olmadığını göstermektedir. Ekonomik durum sosyal gerilimler yaratabilir ancak biriken sosyal gerilimler, bu ekonomik teorilerin öngördüğü gibi doğrudan şiddete yol açmazlar.

VII. ŞİDDETLİ ÇATIŞMALARIN MEYDANA GELMESİNİ DESTEKLEYEN FIRSATLAR VE KOŞULLAR

Karşılaştırmalı siyaset literatüründe diğer bazı yazarlar, şiddetli çatışmaları açıklamak için nicel yöntemleri temel alan çok faktörlü analizlerden yararlanmaktadır (Collier ve Hoeffler, 2001; Fearon ve Laitin, 2003). Bu çalışmalar, şiddetli çatışmaların ortaya çıkmasında yağmalanabilir kaynaklar, dağlık arazi ve siyasi istikrarsızlık gibi faktörlere işaret ederler. Collier ve Hoeffler'e (2001) göre şiddetli çatışma yaşanmasına yol açabilecek güçlü bir risk faktörü, birincil emtia ihracatına, özellikle de yağmalanması kolay altın, elmas ve petrol gibi doğal kaynaklara bağımlı olan bir ekonominin varlığıdır. Collier ve Hoeffler ayrıca nüfusları büyük ve dağınık yerleşime sahip ülkelerde iç savaşın daha olası olduğunu ve dağlık veya ormanlık arazilerin varlığının isyan olasılığına katkıda bulunduğunu savunurlar. Öte yandan, özellikle erkek nüfus arasında ortaöğretime kayıt oranının düşük olması da şiddetli çatışma ihtimalini artıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Başka bir çalışmada, Fearon ve Laitin (2003) çok faktörlü bir yaklaşım ortaya koyarak şiddetli çatışmaların nedeni olarak yoksulluk, siyasi istikrarsızlık, engebeli arazi ve büyük nüfus kombinasyonunu gösteriyorlar. Mali, örgütsel ve siyasi açıdan zayıf merkezi hükümetlerin, zayıf yerel polis teşkilatı veya beceriksiz ve yozlaşmış isyan karşıtı uygulamalar nedeniyle isyanı daha uygulanabilir ve çekici hale getirdiğini iddia ediyorlar. Fearon ve Laitin kişi başına düşen gelirin düşüklüğünü, polisin ve isyan karşıtı güçlerin zayıflığıyla ilişkilendiriyor. İsyen ve iç savaşın daha çok engebeli arazilerde, yolların yetersiz olduğu yerlerde ve devlet güç merkezlerinden uzakta gerçekleştiğini söylüyorlar. Ayrıca ekonomik alternatifler kötü olduğunda genç erkekleri gerilla olarak "işe almanın" daha kolay olduğunu savunuyorlar. Öte yandan, her iki çalışma da şiddetli çatışmaların, nüfusun etnik olarak homojen olmamasından

veya ayrımcılık ve baskıdan kaynaklanan mağduriyetlerden dolayı ortaya çıktığı yönündeki iddiaları reddetmektedir.

VIII. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNDEN YARARLANAN YAKLAŞIMLAR

Bazı çalışmalar uluslararası ilişkiler alanındaki savaş teorilerini ülke içi şiddetli çatışmaları açıklamak için kullanıyor, bu teorileri ülke içi çatışmalara uyguluyorlar. Bu tür çalışmalar, şiddeti ortaya çıkaran koşullar ve süreçlerin hem iç çatışmalarda hem de uluslararası çatışmalarda benzer olabilmesi nedeniyle, ülke içindeki çatışmaların incelenmesinde uluslararası ilişkiler savaş teorilerinden yararlanılabileceğini ileri sürmektedirler (Lake, 2003; Powell, 2004; Werner vd., 2003).

Bazı çalışmalar, şiddetli çatışmaları açıklamak için devletlerarası savaşa ilişkin uluslararası ilişkiler teorilerindeki “anarşi” ve “güvenlik ikilemi” kavramlarını kullanmaktadırlar. Buna göre, iç çatışmalarda yoğun bir güvenlik ikilemi yaratabilecek faktörler şunlardır: Rejimin çöküşü ve bunun sonucunda ortaya çıkan güvenlik kaygıları. Bu durumda güvenliğin en önemli unsuru olan iktidar için bir rekabet ortaya çıkacaktır. Anarşi koşulları altında bir “güvenlik ikilemi”nin varlığı ülke içi çatışmalarda şu şekilde gelişir: bu koşullar altında gruplar birbirlerinin mobilizasyonunu tehdit edici olarak görecektir. Bir grubun güvenliğini artırmaya yönelik saldırgan olmayan hamleler bile diğerleri tarafından tehdit edici olarak algılanır. Bu durum, sonunda grubun kendi güvenliğini azaltacak karşı hamleleri tetikler. Algılanan bu tehditler, önleyici saldırı veya karşı mobilizasyon için teşvik edici olabilir ve bu da diğer grup tarafından tehdit olarak algılanarak şiddete yol açabilecek bir mobilizasyon sarmalı yaratabilir. Posen, Yugoslavya örneğinde bu açıklamayı getirmiştir. Açıklamasında, Yugoslavya’da çöken merkezi devletin yarattığı fırsatlardan yararlanmak için etnik grupların mobilize edilmesini vurgular. Merkezi devletin çöküşü bölgeler tarafından bir “fırsat penceresi” olarak görülmüş ve bu bölgeler bağımsızlık için baskı yapmaya başlamışlardır. Başarılı olduklarında o bölgedeki azınlıklar da kendi güvenliklerinden endişe etmeye başladılar. Her grup diğer grupların milliyetçi mobilizasyonunu kendisine yönelik bir tehdit olarak değerlendirmiş ve bu durum sonuçta önleyici saldırıya yol açmış ve taraflar bir mobilizasyon sarmalı içine girmişlerdir (Posen, 1993).

Başka çalışmalar ise uluslararası savaşları açıklamak için kullanılan uluslararası ilişkilerdeki pazarlık teorisinin (Fearon, 1995; Powell, 1999; Filson ve Werner, 2002; Lake, 2003), ülke içi çatışmaları ve nedenlerini anlamak için iç çatışmalara uygulanabileceğini ileri sürerler. Uluslararası ilişkilerdeki pazarlık

teorisinde savaşın ortaya çıkması, bir pazarlık başarısızlığı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Fearon'a göre, savaşın rasyonel bir açıklaması, liderleri savaşın maliyetlerinden ve risklerinden kaçınacak ön (savaş öncesi) pazarlıklara varmaktan neyin alıkoyduğunu açıklayabilmelidir. Savaş maliyetli ve risklidir, “bu nedenle rasyonel devletler, herkesin savaşın kumarına tercih edeceği, müzakere edilmiş çözümler bulmak için teşviklere sahip olmalıdır” (Fearon, 1995: 380).

Uluslararası ilişkilerdeki klasik güç dengesi teorileri, iki kutuplu sistemlerin istikrarlı olduğunu ve güç dengesizliklerinin savaş olasılığına yol açtığını savunurlar (Claude, 1962; Wright, 1965; Waltz, 1979). Öte yandan üstünlük (*preponderance*) ekolü, savaşa yol açan şeyin dengesizlikten ziyade güçler dengesi olduğunu savunur (Blainey, 1988; Organski, 1958; Wagner, 1994). Son zamanlarda yapılan bazı araştırmalar, savaşın her iki durumda da ortaya çıkabileceğini öne sürmektedir (Powell, 1999; Bueno de Mesquita ve Lalman, 1992), en önemli faktör ise güç dağılımı ile faydaların dağılımı arasındaki eşitsizliktir. Bu eşitsizlik ne kadar büyük olursa, savaş olasılığı da o kadar büyük olur (Powell, 1999). Bu yaklaşıma göre, devletler, karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüme ulaşılan kadar tekliflerde ve karşı tekliflerde bulunarak statükoyu revize etmek için pazarlık yaparlar. Eğer böyle bir anlaşmaya varılamazsa, bir devlet güç kullanarak yeni bir düzen kurmaya çalışır. Benzer şekilde Filson ve Werner'in modelinde savaşlar, saldıranın, savunanın askeri yeteneğini hafife alması ve dolayısıyla savunanın taviz verme istekliliğini abartması ve onun kabul etmeyi reddettiği taleplerde bulunmasıyla başlar.

“A (Saldıran) her zaman bir çeşit savunmacının kabul edeceği bir teklifte bulunur. Bu modelde savaşlar, A'nın savunanın zayıf bir tipoloji olduğuna dair kumar oynaması ve yalnızca daha zayıf bir savunmacının kabul edeceği bir teklifte bulunmasıyla başlar ve devam eder. Eğer savunmacı güçlü bir tür ise, o zaman reddeder ve taraflar savaşır. ... D (Savunan) herhangi bir taviz vermek istemediği için değil, A'nın talep ettiği kadar büyük bir taviz vermek istemediği için savaşır. D savaşır çünkü riskli savaş sonucunu A'nın aşırı talebine tercih eder. Savaş, A'nın daha iyi bir çözüme ulaşmak için savaşa riskine katlanma isteğinin ve D'nin savaşarak daha önce önerilenden daha iyi bir çözümü hak ettiğini gösterebileceği beklentisinin bir ürünüdür. Bu nedenle, bir savaşın rasyonel olması için her iki tarafın da zaferi öngörmesi gerektiği sonucuna varmak fazlasıyla basit olur. D savaşı kaybedeceğini tahmin edebilir ama yine de A'ya, A'nın başlangıçta talep ettiği

kadar taviz vermesine gerek olmadığını göstermek için savaşıma istekli olabilir.” (Filson ve Werner, 2002: 826)

Ben de Tacikistan iç savaşı üzerine olan çalışmamda, Tacikistan'daki iç savaşta da benzer dinamiklerin mevcut olduğunu savundum (Tunçer-Kılavuz, 2014). Çalışmam, ön pazarlıkların her zaman mümkün olması nedeniyle savaşın pazarlık başarısızlıklarından kaynaklandığını vurgulamaktadır (Fearon, 1995).

IX. GÜÇ KONUSUNDAKİ ALGILARIN ÖNEMİ

Pazarlık teorileriyle tutarlı bir şekilde, güç dağılımı ile faydaların dağılımı arasındaki eşitsizlik, şiddetli çatışmaların patlak vermesinde de önemli bir faktördür. Ancak, karşı tarafın gücünü değerlendirmek çoğu zaman zordur ve her zaman yanlış algılama olasılığı vardır. Gerçek güç dengeleri bilinmemektedir. Aktörler, rakiplerinin gücüyle kıyaslandığında kendi güçlerine ilişkin algılarına dayanarak silaha sarılmaya ya da sarılmamaya karar verirler. Savaşıma ya da müzakere etme, uzlaşma ya da uzlaşmama kararı bu tür değerlendirmelerden kaynaklanır. Elitler güç dağılımını kendi güç dengesi algılarına göre değerlendirirler. Şiddete başvurma kararı, düşmanın ne kadar zayıf ve savunmasız olarak algılandığına ve şiddet içeren bir strateji için hangi araçların ve kaynakların mevcut olduğuna göre belirlenir (Beissinger, 1998).

X. SIRADAN İNSANLAR NEDEN ELİTLERİ TAKİP EDER?

Peki, silahlı çatışmalarda sıradan insanlar neden elitleri takip ederler? Literatürde bu konuda bazı açıklamalar mevcuttur: Bir açıklama psikolojik önyargıları vurgular. Buna göre etnik grupların üyeleri, kendi liderlerinin çatışma yaratmadaki rolünü göz ardı eder veya görmezden gelirler, bu nedenle de “Diğerini” suçlarlar (Tajfel, 1978). İkinci açıklama, asimetric enformasyon açıklamasıdır. Buna göre, liderler insanların görüşlerini manipüle edebilirler. İnsanlar bir şiddetli çatışma durumunda hangi tarafı suçlayacağını bilmese bile, olayı gözlemledikten sonra karşı grubun veya liderlerinin gerçekten tehlikeli olduğu inancına kapılabilirler. Eğer bir etnik grup, diğer grubun saldırgan niyetlere sahip olması durumunda olabileceklerden korkuyorsa, bu onların savunma amaçlı bir hamle olarak liderleri desteklemeleri için yeterli olabilir (Weingast ve de Figueirredo, 1999). Üçüncü bir açıklama ise aslında insanların liderleri takip etmediklerini söyler. Buna göre insanlar etnik çatışma ortamında kendi gündemlerini takip ederler. Bazı kişiler ve gruplar çatışma ortamından yararlanarak, etnik kimlik bayrağı altında, hırsızlık, kaçakçılık, gasp, yağma, şiddet, tecavüz vb. eylemler içine girerler. Bu “haydut” gruplar olayları başlatır, daha sonra geniş halk onları takip etmeye zorlanır. Bu gruplar daha düşmanca

grup kimliklerinin inşasını da sağlarlar, diğer gruplardan korkmayı ve bu grubun üyelerini tehlikeli tehditler olarak görmeyi rasyonel hale getirirler (Brass, 1997).

XI. YAPISAL FAKTÖRLER Mİ, FAİLLİK Mİ?

Şiddetli çatışmalara ilişkin literatür genellikle yapısal veya fail temelli faktörleri vurgular. Yapısal çalışmalar şiddet içeren çatışmanın nedenleri olarak kurumların rolü, devlet politikaları ve ekonomik göstergeler gibi makro düzeydeki faktörleri vurgulamaktadır. Fail temelli yaklaşımlar, bu tür çatışmaların ortaya çıkmasında nedensel rol oynayanların bireyler olduğunu ileri sürerler. İktidarın ele geçirilmesinde, sürdürülmesinde ve güçlendirilmesinde bireylerin ve özellikle elitlerin çıkarlarının rolünü vurgularlar. Bu yaklaşıma göre, elitler iktidarlarını güçlendirmek ve kendilerine verilen siyasi desteği artırmak için şiddeti kışkırtırlar. Elitler, siyasi destek oluşturmak, iktidarı ele geçirmek veya elinde tutmak amacıyla şiddeti kışkırtmaktadırlar (Prunier, 1995, Kepferer, 1988, Gagnon, 1994-1995). Yapısal yaklaşımlar aktörlerin davranışlarının, kararlarının veya fikirlerinin nedensel rolünü göz ardı ederken, fail temelli yaklaşımlar ise yapısal faktörlerin rolünü ihmal etmektedir.

Bu nedenle, yapısal veya aktörlerle ilgili faktörleri vurgulayan yaklaşımların aksine, şiddetli çatışmaların incelenmesine yönelik etkileşimli ve ilişkisel bir yaklaşım daha açıklayıcı olacaktır. Bu yaklaşım yapı, süreçler ve aktörler arasındaki etkileşimleri ve bunların ilişkilerini vurgular. Açıklayıcı modeller olarak ne yapısal ne de fail temelli yaklaşımların tek başına yeterli olmadığını, çünkü birden fazla açıklayıcı faktörü hesaba katmamız gerektiğini savunurlar. Ayrıca yapısal ve kurum temelli faktörlerin yanı sıra sürecin de incelenmesi gerektiğini söylerler. Şiddetli çatışmaların nedenlerini anlayabilmek için yapısal faktörler ile olaylar, süreçler, aktörler gibi mikro faktörler arasındaki etkileşimleri incelememiz gerekir.

Aktörlerle ilgili olarak, bireysel seçimlerin, fikirlerin ve stratejilerin önemli olduğuna katılmakla beraber, bu yaklaşım failin rolüne ilişkisel bir yaklaşım getirmektedir. İlişkisel çalışmaların argümanlarından yararlanarak, siyasi aktörler arasındaki etkileşim ve ilişkilerin önemini vurgular ve elitlerin birbirleriyle ve rakip elitlerle olan etkileşimlerini önemli nedensel değişkenler olarak tanımlar (Tilly, 2003; McAdam vd., 2001; Tilly, 2001). Aktörlerin konumları, siyasi ortamdaki değişikliklere tepki olarak ve diğer aktörlerle etkileşim halinde değişir. İnsanlar başkalarının davranışlarına tepki verirler ve onlara tepki olarak eylemlerini değiştirirler. Bu yaklaşım, failliğin, bireyin

kararlarının ve eylemlerinin önemini vurgularken aynı zamanda bireysel eylemlerin yalnızca fail, yapılar veya çevreden etkilenmediğini de kabul etmektedir; tüm bu faktörlerin aynı anda etkisi vardır. Sonucu etkileyen, bu faktörlerin ayrı ayrı etkisi değil, aralarındaki etkileşimdir (Emirbayer ve Goodwin, 1994). Bu nedenle açıklamalarımızda her üç değişkene de bakmamız gerekir.

XII. AĞLARIN ÖNEMİ

Tacikistan iç savaşı üzerine olan çalışmam şiddetli çatışmayı ateşleyen mekanizmaların araştırılmasında ağ analizi teorilerinden yararlanmaktadır. Ağ yaklaşımı belirli davranış ve süreçleri sosyal bağlantılar yoluyla açıklamaktadır (Emirbayer ve Goodwin, 1994: 1419). “Aktörler arasındaki ilişkilerin yapısının ve bireysel aktörlerin ağdaki konumunun hem bireysel unsurlar hem de bir bütün olarak sistem için önemli davranışsal, algısal ve tutumsal sonuçları olduğunu” savunur (Knoke ve Kuklinski, 1982: 13). Aktörleri birbirine bağlayan ilişki ağları çatışmalarda önemli rol oynamaktadır. Aktörler ihtiyaç duyduklarında ağ ilişkilerini devreye sokarlar. Bu yaklaşım hem ağların önemini hem de bireysel arabulucuların ağların kurulmasındaki rolünü vurgulamaktadır. Arabulucular, önceden birbirleriyle ilişkisi olmayan gruplar arasında bağlantılar kuran aktörlerdir. Bunların varlığı ya da yokluğu şiddetli çatışmaların ortaya çıkmasında önemli bir değişkendir (Tilly, 2003). Ayrıca benim yaklaşımım “ağ aktivasyonlarının” öneminin yanı sıra şiddet kullanma konusunda uzman olan aktörleri ifade eden “şiddet uzmanları”nın rolünü ve siyasi aktörlerle bağlantılarını da vurgulamaktadır. (Çatışmalarda şiddet uzmanlarının rolü için bkz.: Tilly, 2003; Brass, 1997.)

"Ağ aktivasyonu" derken, elitlerin destek sağlamak ve kendi çıkarlarını korumak için önceden kurdukları ilişki ve bağlantılardan yararlanmasını kastediyorum. "Ağ aktivasyonu" terimini elitlerin kriz zamanlarında, daha önce bir şekilde bağlı oldukları diğer kişilere başvurma ve desteklerini alma uygulamalarına atıfta bulunmak için kullanıyorum. Tacikistan'daki siyasi elitler daha önce bağlantıları olan insanlarla ilişkilerini harekete geçirdiler. Bu mekanizma farklı bölgelerdeki insanları harekete geçirdi ve iç savaşın çıkmasına önemli ölçüde katkıda bulundu. İlgili bir başka mekanizma da “şiddet uzmanları”nın siyasi elitler tarafından harekete geçirilmesiydi. Yasadışı gruplarla temas kurmaları ve onları destek için harekete geçirmeleri Tacikistan'da iç savaşın alevlenmesine yardımcı oldu.

Ayrıca, yukarıda belirtildiği gibi, sıradan insanların şiddetli çatışmalara katılım motivasyonları şiddetli çatışmalar üzerine olan literatürde ortaya atılan önemli

bir sorudur. Benim çalışmam da, mikro düzeyde yapılan analizler aracılığıyla, sıradan insanların savaşa nasıl dahil oldukları ve neden elitleri takip ettikleri sorusuna cevap vermeye çalışmaktadır. Tacikistan'da insanların savaşa katılma motivasyonları çok karmaşıktı ve birçok durumda insanlar savaşa katılmaya zorlandılar. İntikam, silahlı gruplara katılmak için önemli bir motivasyondur. Bazı insanlar savaşa öldürülen akrabalarının ve arkadaşlarının intikamını almak için katıldılar.

SONUÇ

Şiddetli çatışmalar üzerine olan literatür incelendiğinde bu makalede vurgulananlara benzer dinamiklerin diğer şiddetli çatışma vakalarında da mevcut olduğu görülmektedir. Hırsızlık nedeniyle bir süre hapiste kalan Jaba Ioseliani, Gürcistan'daki iç savaşta bir grubun ana liderlerinden biri haline geldi. Çeşitli Gürcü siyasi liderlerle ittifak kurdu. Mhedrioni (Gürcüce'de "atlılar" anlamına gelir) adı verilen silahlı bir oluşumdan meydana gelen örgütü, uyuşturucu kaçakçılığı, soygun ve koruma sağlama gibi faaliyetlerle hayatta kaldı. Onun rolü Tacikistan iç savaşındaki şiddet uzmanlarınıninkine benzetilmektedir (Slider, 1997: 165–67).

Benzer şekilde, Bosna savaşında da suçlu ve suçlu benzeri unsurlar savaştı. Silahlı grupların bazı liderlerinin daha önce de sabıkaları vardı ve suçlular şiddete katılmak üzere hapishanelerden serbest bırakıldılar. Benzer dinamikler Ruanda'da da mevcuttu (Mueller, 2000). Her iki durumda da yukarıdan aşağıya bir mobilizasyon mevcuttu. Bosna'da politikacıların bazıları şiddet uygulamak için haydutlar ve holiganlardan yararlandılar. Katılımın sağlanması, yerel olarak etnik partiler ve "etnik girişimciler" (uzmanlık alanları kendi gruplarını organize etmek, birleştirmek, bölmek, koordine etmek ve temsil etmek olan siyasi aktörler (Tilly, 2003)) tarafından gerçekleştiriliyordu (Kalyvas ve Sambanis, 2005). Ruanda'da yukarıdan gelen emirlere göre hareket eden yerel yetkililer şiddeti koordine ettiler (Mueller, 2000). Kalyvas ve Sambanis, Bosna iç savaşıyla ilgili olarak da benzer bir argumanda bulunarak, etnik kimlikler arasındaki kutuplaşmanın savaşın çıkış nedeni değil, sonucu olduğunu söylüyorlar. Şiddetin bir sonucu olarak çatışmanın "etnikleştirildiğini" savunuyorlar:

"Anekdot niteliğindeki kanıtlar, derin bölünmeleri şiddetli çatışmalara dönüştürmek yerine, savaş başladıktan sonra şiddetin hızlı bir şekilde "etnikleşmesi" durumuna işaret ediyor. Savaş, başladıktan sonra intikam mekanizması yoluyla içsel olarak ek şiddet dalgaları ve daha fazla kutuplaşma yarattı; bu süreç etnik

kimlikleri pekiştirdi, kuvvetlendirdi ve sertleştirdi.”(Kalyvas ve Sambanis, 2005: 216)

Farklı şiddetli çatışma vakalarına ilişkin karşılaştırmalı çalışmalar bu çatışmaları anlamamıza katkı sağlayacaktır. Bu çatışmalarda benzer mekanizmaların ve dinamiklerin gözlemlenip gözlemlenemeyeceğini, ne tür mobilizasyon mekanizmalarının işlediğini, sıradan insanların savaşa neden ve nasıl katıldığını, silah altına almada zorlamanın veya gönüllü katılımın rolünü, çatışmalarda kimliklerin rolünü ve farklı vakaların farklı dinamikleri olup olmadığını (ve eğer varsa, bu farklılıkları hangi faktörlerin açıkladığını) açıklayabilirler. Makro ve mikro dinamikler (savaşın sahadaki insanlar tarafından gerçekte nasıl deneyimlendiği) ve bunların bağlantıları hakkında daha fazla şey öğrendikçe, şiddetli çatışmaların meydana gelmesini önlemenin yollarını bulmaya daha da yaklaşacağımızı umuyorum.

KAYNAKÇA

Bates, R. (1983). *Modernization, Ethnic Competition and the Rationality of Politics in Contemporary Africa*. D. Rothchild ve V. Olorunsola içinde. *State Versus Ethnic Claims: African Policy Dilemmas* (s.152–71). Boulder, CO: Westview.

Beissinger, M. R. (1998). *Nationalist Violence and the State: Political Authority and Contentious Repertoires in the Former USSR*, *Comparative Politics* 30 (4), 401–22.

Blainey, G. (1988). *The Causes of War*. New York: The Free Press.

Brass, P. R. (1997). *Theft of an Idol: Text and Context in the Representation of Collective Violence*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Bueno de Mesquita, B. and Lalman, D. (1992). *War and Reason: Domestic and International Imperatives*, New Haven, CT: Yale University Press.

Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.

Claude, I. L. (1962). *Power and International Relations*, New York: Random House.

- Collier, P. ve Hoeffler, A. (2001). Greed and Grievance in Civil War, World Bank Policy Research Working Paper 2355. Washington, DC: World Bank.
- Connor, W. (1973). The Politics of Ethnonationalism. *Journal of International Affairs*, 27.
- De Figueiredo, Jr, R.J.P. ve Weingast, B.R. (1999). "The Rationality of Fear: Political Opportunism and Ethnic Conflict," B. F. Walter and J. Snyder içinde, *Civil Wars, Insecurity, and Intervention*. New York Columbia University Press.
- Emirbayer, M. ve Goodwin, J. (1994). Network Analysis, Culture and the Problem of Agency. *American Journal of Sociology* 99 (6), 1411–54.
- Fearon, J. D. (1995). Rationalist Explanations for War. *International Organization* 49 (3).
- Fearon, J. D. ve D. D. Laitin. (2003). Ethnicity, Insurgency and Civil War. *American Political Science Review* 97 (1), 75–90.
- Filson, D. and Werner, S. (2002). A Bargaining Model of War and Peace: Anticipating the Onset, Duration and Outcome of War. *American Journal of Political Science* 46 (4).
- Foroughhi P. (2002). Tajikistan: Nationalism, Ethnicity, Conflict and Socio-economic Disparities Sources and Solutions. *Journal of Muslim Minority Affairs* 22 (1), 39–61.
- Gagnon, Jr., V. P. (1994–95). Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia. *International Security* 19 (3), 130–66.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Gurr, T. R. ve Harff, B. (1994). *Ethnic Conflict in World Politics* Boulder, CO: Westview Press.
- Gurr, T.R. (1993). Why Minorities Rebel: A Global Analysis of Communal Mobilization and Conflict since 1945. *International Political Science Review* 14 (2), 161–201.

- Gurr, T. R. (2000). *Peoples Versus States: Minorities at Risk in the New Century*. Washington, DC: US Institute of Peace Press.
- Holloway, D. ve Stedman, S. J. (2002). Civil Wars and State Building in Africa and Eurasia. M. Beissinger ve C. Young içinde, *Beyond State Crisis? Postcolonial Africa and Post-Soviet Eurasia in Comparative Perspective*. Washington, D.C: Woodrow Wilson Center Press.
- Horowitz, D. L. (1985). *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley: University of California Press.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Shuster.
- Ignatieff, M. (1993). *Blood and Belonging*. London: Noonday Press.
- Isaacs, H. R. (1975). *The Idols of the Tribe*. New York: Harper and Row.
- Jawad, N. ve Tadjbakhsh, S. (1995). *Tajikistan: A Forgotten Civil War*. London: Minority Rights Group.
- Kalyvas, S. N. ve Sambanis, N. (2005). Bosnia's Civil War: Origins and Violence Dynamics. P. Collier and N. Sambanis içinde, *Understanding Civil War: Evidence and Analysis*, Vol. 2. Washington, DC: World Bank.
- Kapferer, B. (2012). *Legends Of People, Myths Of State: Violence, Intolerance, and Political Culture in Sri Lanka and Australia*, Washington: Berghahn Books.
- Kaplan, R. (1993). *Balkan Ghosts: A Journey Through History*. New York: St. Martin's Press.
- Knoke, D. ve Kuklinski, J. (1982). *Network Analysis*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Lake, D. A. (2003). International Relations Theory and Internal Conflict: Insights from the Interstices. *International Studies Review* 5 (4), 81–89.
- Lijphart, A. (1977). *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven, CT: Yale University Press.

Linz, J. J. ve Stephan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore, MD and London: The John Hopkins University Press.

McAdam, D., Tarrow, S. ve Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.

Migdal, J. S. (1988). *Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Migdal, J. S. (1997). Studying the State. M. I. Lichbach ve A. S. Zuckerman içinde, *Comparative Politics: Rationality, Culture and Structure* (s. 231–64). Cambridge: Cambridge University Press.

Mueller, J. (2000). The Banality of “Ethnic War.” *International Security* 25 (1), 42–70.

Olzak, S. ve Nagel, J. (Ed.). (1986). *Competitive Ethnic Relations*. Orlando, FL: Academic Press.

Organski, A. F. K. (1958). *World Politics*. New York: Knopf.

Posen, B. (1993). The Security Dilemma and Ethnic Conflict. *Survival*, 35 (1), 27-47.

Powell, R. (1999). *In the Shadow of Power: States and Strategies in International Politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Powell, R. (2004). The Inefficient Use of Power: Costly Conflict with Complete Information. *American Political Science Review* 98 (2), 231–41.

Prunier G. (1995). *The Rwanda Crisis 1959–1994: History of a Genocide*. London: Hurst

Roy, O. (1997). Is the Conflict in Tajikistan a Model for Conflicts Throughout Central Asia? M. Djalili, F. Grare, ve S. Akiner içinde, *Tajikistan: The Trials of Independence* (132–47). New York: St. Martin’s Press.

Rubin, B. R. (1993). The Fragmentation of Tajikistan. *Survival* 35 (4), 71–91.

Rubin, B. R. (1994). Tajikistan: From Soviet Republic to Russian-Uzbek Protectorate. M. Mandelbaum içinde, *Central Asia and the World* (s. 207–24). New York: Council on Foreign Relations Press.

Rubin, B. R. (1995). *Fragmentation of Afghanistan*. New Haven, CT: Yale University Press.

Slider, D. (1997). Democratization in Georgia. K. Dawisha ve B. Parrot içinde, *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, A. (1986). *The Ethnic Origin of Nations*. Oxford: Blackwell.

Tadjbakhsh, S. (1993). The “Tajik Spring” of 1992. *Central Asia Monitor*, 2, 21–29.

Tajfel H. (Ed.). (1978). *Differentiation Between Social Groups*. London: Academic

Tilly, C. (1975). Reflections on the History of European Statemaking. C. Tilly içinde, *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Tilly, C. (2001). Mechanisms in Political Processes. *Annual Review of Political Science* 4, 21–41.

Tilly, C. (2003). *The Politics of Collective Violence*. New York: Cambridge University Press.

Treisman, D. S. (1997). Russia’s “Ethnic Revival”: The Separatist Activism of Regional Leaders in a Postcommunist Order. *World Politics* 49 (2), 212–19.

Tunçer-Kılavuz, İ. (2014), *Power, Networks and Violent Conflict: A Comparison of Tajikistan and Uzbekistan*, London: Routledge.

Van Evera, S. (1994). Hypothesis on Nationalism and War. *International Security* 18, 5–39.

Van Evera, S. (1995). Nationalism and the Causes of War. C. A. Kupchan içinde. *Nationalism and Nationalities in the New Europe*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Wagner, R. H. (1994). Peace, War and the Balance of Power. *The American Political Science Review* 88 (3), 593–607.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill.

Weber, M. (1964). The Fundamental Concepts of Sociology. T. Parsons içinde, *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: Free Press.

Werner, S., Davis, D., ve Bueno de Mesquita, B. (2003). *Dissolving Boundaries*. Malden, MA: Blackwell.

Woodward, S. L. (1995). *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution After the Cold War*. Washington, DC: The Brookings Institution.

Wright, Q. (1965). *A Study of War*. Chicago: University of Chicago Press.